

BİR KARŞI-ÖZNELEŞME [YENİDEN- ÖZNELEŞME] PRATIĞI OLARAK TASARIM*

● Duygu OVACIK ÇORUH^a

● Belkıs ULUOĞLU^b

Öz

Modern kentsel koşullarda “yeni” bir deneyim üretiminin imkân[sızlığı]ını ortaya koymaya yönelik motivasyon, tasarım pratiğinin eyleyeni olarak özneye ilişkin temel bir soruya neden olmuştur: Nasıl oluyor da insan, mekâna ilişkin bir takım pratikleri yeniden ve yeniden üretebiliyor; “insan kimi deneyimlerin öznesi pozisyonuna nasıl geçiyor (?)” sorusu bu makalenin etrafında geliştiği sorunsaldır. Bu sorunsal bağlamında makalenin amacı tasarımı, özne ve nesne/kent ilişkiselliğine odaklanarak tarihsel eleştirel bir pratik biçiminde ele almaktır. Bu doğrultuda makalede Foucault’nun modern özneleştirme teorisi temel alınır: Özneleş[tir]me olarak ele alınan perspektif aracılığıyla bir taraftan özne ve nesne konumlarını belirlemeye yönelik tarihsel normatif sınırların üretimi, ama aynı zamanda bu sınırlara yönelik eleştirel bir pratiğin olabilirliğinin imkânı ortaya konulur. Foucault’nun “sınır-tutum” olarak kavramsallaştırdığı bu eleştirel tutum aracılığıyla tasarım pratiği, bir özneliliğin üretimiyle ilişkilendirilir ve “karşı-özneleşme” biçiminde karakterize edilir. Bu bağlamda bir tür deneyim olarak ele alınan tasarım öznelere düşen bir sorumluluk olarak ortaya çıkar. Makalede özel tasarım stratejileri bu sorumluluğa yönelik çabayı etik bir meseleye dönüştüren öznel varoluş biçimlerinin sonuçları olarak ele alınır. “Nasıl” sorusu aracılığıyla mimarlık pratikleri üzerine ideal olma amacı taşımayan her arayış, bu anlamda bir

* Bu makale, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsüne sunulmuş olan “Kentsel Ortam [Milieu]: Özneleş[tir]meye Yönelik Manipülasyon ve “Karşı-Özneleşme” Pratiği İçin Motivasyon Alanı” başlıklı doktora tezine dayanmaktadır. Makale bağlamında “karşı-özneleşme” kavramsallaştırması yeniden ele alınmıştır.

^a Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi, duyguovacik@gmail.com

^b Prof. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, uluoglub@gmail.com

dönüş noktasıdır. Bu perspektifte mimarlık, gereksinime yönelik nesne üretiminin ötesinde, ontolojik olarak değerlendirilir.

Anahtar Kelimeler: Özneleş[tir]me, Öznellik, Eleştiri, Ortam [milieu], Tasarım.

Giriş

Tasarım mimarlığın konusu olan mekâna ve nesneye ilişkin bir üretim etkinliği ve bu etkinliğin süreci olarak anlaşılmaktadır. Bu bağlamda tasarım pratiği daha ziyade nesne ile ilgili sorunsallaştırmalar üzerinden tartışılmaktadır. Ancak modern insanın yaşam ortamı [milieu] olan kentlerin mekânsal yapılanması dışarıdan bir müdahale olarak değil, bireysel ya da toplumsal öznelerin istençleriyle ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla nesne ile ilgili sorular özneye ilişkin sorulara neden olmaktadır ki özne ve kent arasındaki ilişkiyi değerlendirmek gerekmektedir. Modern kentsel koşullarda “yeni” bir deneyim üretiminin imkânına/imkânsızlığına ilişkin bir araştırma girişimi olan bu makalenin sorunsalı özneye ilişkindir: Değer sistemlerine bağlı olarak birbirinden çok farklı tutumlara sahip olabilecek bireyler, mekânsal bir takım eğilimleri yeniden ve yeniden nasıl üretebiliyor? Makalenin amacı bu bağlamda norm[al]-haline-gelen yapma biçimlerine karşılık, yaratıcı bir pratik olan tasarımı özne ve nesne/kent ilişkiselliğine odaklanarak eleştirel bir pratik biçiminde ele almaktır. Makale “nasıl (?)” sorusuna ilişkin olarak Michel Foucault’nun modern özneleştirme teorisi üzerine temellendirilmiştir. Özneleş[tir]me bağlamında bir tür deneyim olarak ele alınan tasarım, Foucault’nun tarihsel sınırlara yönelik eleştirel bir pratik olarak tanımladığı “sınır tutum” kavramsallaştırması aracılığıyla özel bir varoluş biçiminin üretimiyle ilişkilendirilir. Tasarım, bu eleştirinin gerçekleşmek durumunda olduğu bir pratik biçiminde ele alınır ve “karşı-özneleşme” olarak kavramsallaştırılır.

Bu makalede “karşı-özneleşme” tarihsel normatif sınırlara yönelik eleştirel bir pratiği karşılar. Bu pratiğin olabirliğinin imkânını ortaya koymak üzere, öncelikle tarihsel normatif sınırların üretimi üzerine düşünce geliştirmek gerekmektedir. Bu çerçevede modernlik öznenin merkezinde olduğu bir paradoks¹ olarak ele alınır ki makale iki eksenle aşamalı olarak gelişmiştir: “Özneleş[tir]me” [tarihsel sınırların üretimi] ve “öznellik” [sınırların eleştirisi].

¹Bu paradoks Foucault’nun Aydınlanma okuması (Foucault, 1984e), Althusser’in “nispi-özerklik” tezi (Young, 1990, 109) ve Matei Calinescu’nun modernlik düşüncesi (Calinescu,

İlk olarak öznel deneyimin tarihsel olarak belirlenmesi; normatif sınırların üretimi ve insanın yaşamına, değer sistemlerine nüfuzunu içerir ki Foucault'nun "yönetimsellik" ve "iktidar ilişkileri" kavrayışı ile ilişkilidir. Makalede "özneleş[tir]me" olarak ele alınan analizlerde, iktidar kavramı insan ve nesne/mekân arasındaki bağımlılık ilişkisine dahil olan bir ilişkiler bütünü olarak ortaya çıkar. Bu ilişkiler bütünü içinde kentsel *ortam* [milieu] özneleş[tir]meye yönelik manipülasyonun mekânı olarak ortaya çıkar ki "nasıl (?)" sorusunun cevabına yaklaşmak üzere modern özne ve kent arasındaki ilişki değerlendirilir. Özneleş[tir]me teorisi aracılığıyla Foucault, "kendilik pratikleri" yani olma ve davranma biçimlerimiz ile iktidar ve bilgi sistemleri arasında tarihsel belirlenime yönelik ilişkiyi ortaya koyar, ama aynı zamanda insanın bir deneyimin öznesi olarak kendisini oluşturması; yani tanıma, kabullenme ve de reddetme pratiklerini analiz eder (Keskin, 2011, 14). Başka bir ifadeyle, bu perspektif tarihsel olarak deneyimin kurulması sürecinde nesneleşmenin ve özneleş[tir]menin kentsel *ortamda* [milieu] kimi pratikler aracılığıyla gerçekleştiğini; öte yandan tarihsel normatif sınırların nihai olmadığı kavrayışını ortaya koyar. Makalede "yeni" bir deneyim üretiminin imkânı da bu bağlamda ele alınır: Özne ve kent arasındaki kategorik ayrımı yok ettiği ve tarihsel hakikatin olumsal olduğunu ortaya koyduğu noktada bu analiz bir son değil, aksine kendimizle kurduğumuz ilişkinin başka biçimlerinin olabilirliğinin imkânı olarak değerlendirilir.

Bu bağlamda ikinci aşamada "öznellik", doğrudan "kendilik pratikleri"yle ilişki olarak ele alınır. Makalede Foucault'nun "sınır-tutum" olarak kavramsallaştırdığı tarihsel eleştiri çevresinde, "kendilik kaygısı" (*epimeleia heautou*), "varoluş estetiği", "yaşama sanatı" [*tekhê tou biou*], "karşı-tutum" (*contre-conduite*) gibi, özneliğin üretimiyle ilişkili geç dönem metinlerine odaklanılır. Bu metinler çerçevesinde makalede öznellik eyleyen insanın eğilimlerinin özel niteliğini vurgulamak üzere kullanılmaktadır. Dolayısıyla öznellik özne konumu ile ilgilidir ancak bir pratiğin üretiminde kendini ortaya koyar. Tasarım pratiği ile ilişkisi de burada ortaya çıkar. Tasarım, bu şekilde tarif edilen özneliğin çıplak gözle görülebileceği bir somut pratik olarak ele alınır. Bu bağlamda etkin bir özneyi gerektirir ki tasarım pratiğinin üretimi öznelere düşen bir sorumluluk olarak değerlendirilir.

2010, 55) ve de Calinescu'dan hareketle modernliği felsefi bir sorun olarak gören S. Kwinter (Kwinter, 2002, 34) ile ilişkili olarak anlaşılmaktadır.

Bu makalede kentleri yapılandıran mekânsal pratikleri öznenin üretimi/kurulumu bağlamında değerlendirme çabası, tasarım sürecinde hem nesnenin yani kentin hem de ona müdahale eden öznenin eş zamanlı ve ilişkisel olarak kurulduğuna yönelik temel yaklaşımı ve çalışmayı biçimlendirmiştir. Bu yaklaşımla birlikte, norm[al]-haline-gelen yapma biçimlerinin üretimine ilişkin, “nasıl (?)” sorusunun analizi makale boyunca başka tutumların olabilirliği imkânına dönüşmüştür. Bu, aynı zamanda tasarım pratiğinin üretiminin imkânıdır ki mimarlık alanı içinde değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu anlamda modern bir bilgi alanı ve pratik olarak mimarlık da özneleş[tir]me perspektifinde normatif sınırların, dolayısıyla öznel deneyimin tarihsel olarak belirlenmesi sürecinde bir kuvvet; ama aynı zamanda “sınır-tutum”u ve “karşı-özneleşme” pratiğini mümkün kılan bir yaratım alanı olarak değerlendirilir. Bu bağlamda, K. Michael Hays’in “geç avangard” söyleminden hareketle, yirminci yüzyılın sonu mimarlık disiplininde sınırların eleştirisinin ortaya çıktığı özel bir tarihsel an olarak tartışılır. Bu tarihsel anın sonuçları olarak değerlendirilen öznel mimarlık yaklaşımları; makale özelinde Herzog & de Meuron’un ve Tadao Ando’nun tasarıma ilişkin kavrayışları ve pratikleri, yaşamlarına biçim verme ve yapılandırma arayışlarının; varoluşlarını bu sorumluluk ve çabanın nesnesi yapan tutumlarının somut sonuçları olarak ele alınır ve “karşı-özneleşme” pratikleri olarak sunulur.

Tersten bir okumayla, tekil tasarım pratikleri; önce kendi davranışlarımızı ve devamında, özne ve kent ilişkiselliği düşünüldüğünde, kenti ve deneyimin sınırlarını dönüştürmenin bir yoludur ki bu kurucu ilişki bağlamında öznenin kentsel mekâna yaklaşımını ve araçlarını yeniden düşünmek gerekmektedir.

A. Modern Özneleş[tir]me: Sınırların Üretimi

Özneleş[tir]me, bir öznenin kurulma süreci olarak tarif edilebilir. Foucault’nun (2011c, 207) “kendilik pratikleri” olarak da kavramsallaştırdığı bu süreç karmaşık ve çoğulluk içeren bir alandır; bir taraftan edimler ve davranışlardır, ama diğer taraftan da “tâbi kılma tipi”dir, yani ilahi bir yasa, bir doğa yasası, rasyonel bir yasa ya da ahlaki yükümlülükleri kabullenmedir. Diyebiliriz ki özneleş[tir]me, tâbi olma/kılınma ile farklı öznellik arayışları arasında gerçekleşmektedir. Bu bağlamda özneleş[tir]me öznenin her şekilde nesneleştirilmesidir; hem insanın kendi üzerine düşünmesi ve çalışması hem de kimi müdahaleleri taşıyan dönüşlü bir eylem kipidir.

Foucault’nun düşüncesinde öznenin yani öznel deneyimin kurulması, tarihsel olarak deneyim kurulması ile ilişkilidir. İnsan bu deneyimin öznesi

konumuna geçerek özneleşir. Foucault (1988, 10; 2011a, 191) tarihsel olarak öznel deneyimin kurulması sürecine ilişkin yaklaşımını üç eksenle açıklar. Birinci eksen “söylemsel pratikler” yani bilgi üretimi, ikinci eksen “söylemsel olmayan pratikler” yani normları ve kuralları belirleyen maddi pratikler [iktidar sistemleri] yer alır.² Üçüncü eksen ise kendilik sorunu ve tekniklerini kapsayan “kendilik pratikleri” eksenidir.³ Foucault’nun (1988, 13) “öznellik” olarak da tarif ettiği bu eksen, “insanın kendi varlığı ve davranışı üzerine düşünmesi” ile ilgilidir (Şekil 1).

Bu perspektif, öznenin kendisinin mümkün bir bilginin nesnesi olarak ortaya çıktığı “hakikat oyunları” bağlamında nesneleşme ve özneleşme süreçlerini açıklamaya yöneliktir. Bu noktada kritik önemi olan ve açıklanması gereken soru şudur: “İnsan, özne olarak ‘hakikat oyunları’na nasıl dahil olur?” (Foucault, 2011b, 221; 2011d, 350-351).

Özneleş[tir]meyi mümkün hale getiren süreç, modern bilgi alanları ve bilimsel bilginin üretimi ile yani modernlikle doğrudan ilişkilidir. On sekizinci yüzyıldan itibaren varlıkla ya da bir davranış biçimi ile ilgili ortaya çıkan modern bilgi alanları, söylemsel olmayan maddi pratiklerle birlikte, üzerine düşünülen şey ile ilgili bir takım sınıflandırmalar ve ayrımlar yapar. “Sorunsallaştırma” süreci olarak tarif edilen bu süreçte üzerine düşünülen gerçeklik, dil içinde ve dil dışında olan ki bu ikisinin birleştiği şey Foucault’nun “söylem” olarak tanımladığı şeydir, tüm pratiklere maruz kalmıştır. Böylece söylemin üzerine düşünülen (beden, cinsellik, suç ya da kent gibi) gerçeklik hakkında konuşması sağlanır. Artık bu şey, başta üzerinden hareket edilen gerçeklikle aynı şey değildir (Keskin, 2002).⁴

² Foucault birinci eksen olarak tarif edilen alana yönelik analizlerini *Kelimeler ve Şeylere* (1966), maddi pratikler olarak tarif edilen ikinci eksene yönelik analizlerini *Deliliğin Tarihi* (1961), *Kliniğin Doğuşu* (1963), *Gözetleme ve Cezalandırma* (1974) metinlerine bağlar. Bkz. (Foucault, 2011d, 349-354).

Foucault bilgi ve iktidar eksenlerinin oluşturduğu şeyi “dispozitif” olarak tanımlamıştır bkz.: (Foucault, 2011f, 118) ve (Foucault, 2011i, 71) “dispozitif” tanımı için ayrıca bkz. (Keskin, 2011, 19).

³ Foucault Cinselliğin Tarihi’nin 2. Cildinde “insanın kendi ile kurduğu ilişki” anlamında “öznellik biçimleri” ve “ahlak” [etik] olarak da tanımlar. Bkz. (Foucault, 1988, 10/31-37) ve (Foucault, 2011a, 191).

⁴ Ferda Keskin tarihsel olarak deneyimin nasıl kurulduğu ile doğrudan ilişkili olarak bilimsel bilginin üretimini “sorunsallaştırmalar” (*problematization*) olarak açıklamıştır. Çalışmada Foucault’nun sorunsallaştırma kavramı üzerinden Foucault düşüncesi anlaşılmasına çalışırken, Ferda Keskin’in yorumu takip edilmiştir. Bkz. (Keskin, 2002).

Ancak Foucault'ya (2011e, 86) göre sorunsallaştırma, ne var olan şeyin var olduğu haliyle temsil edilmesidir ne de olmayan bir şeyi söylem yoluyla icat etmektir, tersine varlığı belirli bir söylemle eklemektir. Dolayısıyla "söylem" var olan şeyin hakikatini söylemeye başlar ki bu hakikat verili ve evrensel değil; tarihsel olarak kurulan ve koşullandırılan bir şeydir (Foucault, 2011a, 188).

Bu noktada önemli olan üçüncü eksen olarak tarif edilen "kendilik pratikleri" eksenini, yani bu hakikati kabullenme sürecidir: İnsan, varlığına ve davranışlarına yüklediği anlamda ve değerinde belirli bir farklılık olduğu zaman deneyimin öznesi konumuna geçer (Foucault, 1988, 9, 31-40). Dolayısıyla sorunsallaştırma sürecinde varlık ya da davranış biçimi düşünce nesnesi haline gelirken, fikir ve pratikler de yönlendirilmiş olur ki bir özne olma biçimi üretilir.⁵

Şekil 1: Tarihsel olarak öznel deneyimin kurulma süreci.

Bir takım pratikler aracılığıyla öznenin ve nesnenin eş zamanlı ve ilişkisel olarak karşılıklı belirlenimi ortaya koyan ve özneleş[tir]me olarak tarif edilen bu soyut şema, yaşamda nasıl somut hale gelir? Başka bir ifadeyle, özneleş[tir]me perspektifinde modern insanın pratiklerinin belirlenmesi ve yaşam çevresi olan kent arasındaki ilişki nasıl değerlendirilebilir?

Esasen tarihsel normatif sınırların belirlenmesi ve özneleş[tir]me, dolayısıyla norm[al]-haline-gelen yapma biçimlerinin üretilmesi meselesi modern kentsel koşullarda gelişen bir iktidar alanıyla ilgilidir. Öyle ki özneleş[tir]me, Foucault'nun on sekizinci yüzyıldan itibaren modern kentlerin

⁵ Foucault'nun bir yandan pozitivizm eleştirisi, ama öte yandan "kurucu özne"ye yönelik felsefi başvuruyu reddetmesi bu karşılıklı belirlenim ile ilişkili olarak anlaşılabilir. Bkz. (Foucault, 2011d,353).

gelişimiyle birlikte ortaya çıkan bir yönetim modeli olarak tanımladığı “yönetimsellik”in en önemli teknolojisi olarak belirlenebilir.⁶

Bu noktada öncelikle altı çizilmesi gereken mesele şudur: İnsan yaşamı üzerinde hareket eden modern bir iktidar modeli olarak “yönetimsellik”; yasakçı-olmayan anlamında “pozitif” olarak tanımlanan iktidar teknikleridir (Foucault, 2013, 57). Dolayısıyla bu model içinde müdahale kimi davranışların yasaklanması ile bireylerin arzu ve istençlerinin sınırlandırılması ya da mekânı düzenleyerek önceden belirlenen tarihsel normlara uygun bir yaşam biçimi üretmek anlamına gelmez.⁷ “Yönetimsellik” modeli içinde özneleş[tir]meye yönelik iktidar teknikleri, insan ve nesne/kent ilişkiselliğine dahil olur. Dolayısıyla müdahale, bir manipülasyon yüzeyi ya da aracı olarak tanımlanabilecek kesişim alanında gerçekleşir. Foucault, sözü edilen bileşenlerle ilişkili olarak “yönetim” biçimleri dolayısıyla insanın özneye dönüş[türül]me sürecini incelerken, anahtar bir kavram kullanmıştır: *milieu*.⁸

Bir mekân terimi olan *milieu*⁹ Foucault’nun (2013, 25) ifadesiyle “coğrafi, iklimsel, fiziksel bir ortamın, bir bedeni ve ruhu olan, fiziki ve ahlaki bir varoluşu olan insanla sürekli iç içe geçmesini” karşılar ki yaşam üzerine gelişen iktidar teknikleri bu kesişmenin yönlendirici gücü [*ortam* eylemi] ile ilgilenir.

Bu noktada “nasıl (?)” sorusuna yönelik şu çıkarımı yapmak mümkündür: Özneleş[tir]me olarak ortaya konulan soyut şema kentsel *ortam*da [*milieu*] gerçekleşir. Dolayısıyla modern iktidar, üçüncü eksen olarak tarif edildiği şekliyle “kendilik pratikleri”ni kentsel *ortam* aracılığıyla yönlendirir. Kentsel gündelik pratikleri ve ilişkileri sorunsallaştıran modern bilgi alanları ve iktidar

⁶ “Yönetimsellik” yaşamın yönetilmesine yönelik ortaya çıkan bir takım pratiklerin işleyişinin tarihsel analizini içeren, bu bağlamda Foucault’nun “biyo-iktidar” olarak tanımladığı yönetim modelinin ikinci aşamasıdır. Bkz. (Sennellart, 2013, 334).

⁷ Bu bağlamda “hükümdar/tebaa [*sujet*]” modelinden ve “disiplin”/ “norm” alleştirme yönetiminden farklı bir yönetim mantığı ortaya çıkmıştır. Bkz. (Foucault, 2013, 57).

⁸ Özne ve nesne ilişkiselliğine vurgu yapan *milieu* kavramının modern bilimlerde önce bir fikir olarak ortaya çıkışı ve daha sonra terim olarak çeşitli alanlarda kullanımı için bkz. (Canguilhem, 2001).

⁹ Fransızca kökenli *milieu*, İngilizceye ‘*surroundings*’, ‘*medium*’ ve ‘*middle*’ olarak farklı alanlarda farklı sözcüklerle çevrilmektedir (Oxford Dictionaries). Bilim ve felsefe tarihinde üç anlamının da birleştiği özel bir içerik kazanmış olan *milieu* kavramı, bu bağlamda ‘*environment*’ (çevre) sözcüğünden de farklılaşmaktadır. İngilizce ‘*environment*’ sözcüğü Türkçede ‘çevre’ (dışarı) kategorisine karşılık gelirken, ‘*milieu*’ sözcüğü canlı ve çevresini ilişki olarak düşündüren ‘*ortam*’ sözcüğü ile karşılanacaktır. Bkz. (TDK, Güncel Türkçe Sözlük). Ancak Foucault’nun orijinal metinlerine gönderme yaparken doğrudan ‘*milieu*’ sözcüğü ya da *ortam* [*milieu*] olarak kullanılacaktır.

pratikleri aracılığıyla; *ortamın* normallerinden yani değer sistemlerinden hareketle, gerçeklik ögesinde “kabul edilebilir sınırları saptamak” ve arzuyu¹⁰ desteklemek, çoğaltmak suretiyle tarihsel normatif sınırları belirlemek mümkün hale gelir (Foucault, 2013, 8, 60-68).

Bu bağlamda özne “iktidarın hem aracı hem de etkisi olarak ortaya çıkmaktadır” (Lorey, 2006), ki iktidar bir ilişkiler bütünüdür. Dolayısıyla bu perspektifte iktidar tahakküm biçimleri ile ilgili değil, öznenin “kendilik pratikleri” ile ilgilidir. Bu perspektifte kentsel *ortam* [milieu] modern iktidar ilişkileri içinde, eğilimleri belirlemeye yönelik manipülasyon alanı olarak ortaya çıkar (Foucault, 2008, 22). Diyebiliriz ki mekâna müdahale insanın “kendilik pratikleri”ne müdahale anlamına gelir. Dolayısıyla modern bir bilgi alanı ve pratik olarak mimarlıkla doğrudan ilişkili; söylemler, bilimsel ya da ahlaki önermeler, kent planları, mimari biçimler, düzenleyici kararlar, yasalar gibi stratejik hale gelen pratikler aracılığıyla insan, gerçekleştirdiği eğilimlerine ya da o eğilimlerin kendine nesne olarak aldığı kentsel unsurlara anlam ve değer yükler ki daha sonra mekâna o normlar üzerinden, söz gelimi kimi üretim, onarım, yıkım, yeniden üretim ya da koruma pratikleri ile, müdahale eder. Modern kentsel *ortamlar* [milieux] üzerinden düşünüldüğünde bu pratikler çok daha genel bir perspektifte ortaya çıkan gereklilikler tarafından koşullandırılır. Dolayısıyla kentsel mekân bu pratikler bütünü içinde, farklı sorunsallaştırma süreçlerinin nesnesi ve insan da bu mekânla ilgili çeşitli deneyimlerin öznesi konumuna geçer. Mümkün bir sorunsallaştırmanın, bilme (*savoir*) etkisinin gerçekleştiği kentsel *ortam* aracılığıyla insanın olası tutumları yönlendirilmiş olur ki özel tarihsel koşullarda norm[al]-haline-gelen kimi yapma biçimleri ve müdahaleler kentleri yapılandırır.

Öte yandan bu perspektif modern bilgi alanlarının ve iktidar tekniklerinin çerçevelediği hakikatin sınırlarını kabul etmek anlamına gelmez. Tarihsel olarak öznel deneyimin kurulmasının analizi; öznenin ve nesnenin aynı anda, “hakikat oyunları” içinde kimi pratikler tarafından kurulmasının sürecini ortaya koyar ki “hakikat oyunları özneye zorunlu bir nedenselliğe veya yapısal belirlenimlere göre dışarıdan dayatılmaz” (Foucault, 2011d, 353). Bu bağlamda özneleş[tir]me olarak tarif edilen bu süreç aynı zamanda, tarihsel hakikatin olumsal olduğunu ve dolayısıyla “sınır-tutum” olanağını gösterir (Keskin, 2011, 15). Başka bir ifadeyle bu deneyim alanının sınırları dönüştürülebilirdir. Dolayısıyla bu

¹⁰ Burada “arzu” nüfusun tutumlarını yönlendiren bir kuvvet olarak kullanılmaktadır, bu bağlamda Foucault’ya göre: “Arzu birbirinden çok farklı olan bireyler arasındaki tek değişmez, tek hareket ettiricidir.” (Foucault, 2013, “25 ocak 1978”, 67).

perspektif aynı zamanda belirlenimin kesin biçimde gerçekleştiği; tarihsel olarak yönlendirilen tutumların dışında başka yapma biçimlerinin mümkün olmadığı bir kapanma ya da son değildir. Bu bağlamda ortaya konulması gereken pozitif çıkarım şudur: Modern iktidar, kentsel *ortam* aracılığıyla öznenin ve nesnenin/kentin ilişkiselliğine dahil olmak suretiyle bireyin “kendilik pratikleri” üzerine işleyen ve bu pratikleri dönüştürmeye yönelik bir ilişkiler bütünü ise modern kentsel koşullarda mekâna ilişkin başka türlü yapma biçimlerinin üretilebilme imkânı da kendi eğilim ve tutumlarımıza yönelik eleştiriyle mümkündür. Bu, aynı zamanda özne-oluşun kentsel *ortam* aracılığıyla gerçekleştiği düşünülüğünde, tersten bir okumayla kentsel koşullarda tasarım pratiğini, “yeni” bir deneyimi üretmenin yolu olarak değerlendirilecektir.

B. “Karşı-özneleşme” [Yeniden-Özneleşme]: Sınırların Eleştirisi

“İnsan özneye, bir normaller üreticisine nasıl dönüşür (?)” sorusu üzerinden ortaya konulan süreçler, koşullar ve bileşenler içerisinde tarihsel normatif sınırlara yönelik eleştirinin, farklı öznellik üretimlerinin ve tasarım pratiklerinin imkânı nasıl yer bulur?

İnsanın tutumlarının yönlendirilmesi aracılığıyla belirli özne biçimlerine dönüşmesinin, yani özneleş[tir]menin karşısına “varoluş üslupları arayışı” konulabilir. Esasen bu arayış, modernlikle kurulan başka bir ilişkinin devamıdır. Modernlik bir tutum ve davranma biçimi olarak tarif edilmeye çalışıldığında, bir dönem ya da süregiden bir süreç olmaktan ziyade, eleştirel bir sorgulama olarak düşünülmektedir. Foucault (2011a) kendi bakış açısı içinde, bu sorgulamanın Aydınlanma ile birlikte yeniden ortaya çıktığını belirtir. Foucault’ya (2011a, 184) göre Aydınlanmayı özel kılan şey, insanın kendisiyle olan ilişkisini, kendi zamanı üzerine düşünerek sorunsallaştıran bir felsefi sorgulamanın ortaya çıkmasıdır. Foucault (2011a, 175-176) bu bağlamda, Kant’ın 1784 yılında “Aydınlanma nedir?” (*Was ist Aufklärung?*) sorusuna verdiği cevabı “sembolik bir Aydınlanma anı” olarak tartışır: Kant, güncel koşullarla kurulan ilişkiyi bir görev ve sorumluluk olarak belirlemiştir; bu bağlamda Aydınlanmayı insanı “olgunlaşmamışlık” durumundan kurtaran bir “çıkış/çıkış yolu” (*Ausgang*) olarak nitelemiştir.

“Çıkış”ın kavramsallaştırmasını on dokuzuncu yüzyılda yapan C. Baudelaire’in “*modernité*”sinin temel kavramları, şimdiyle dolaylı bir ilişki ve yaratıcı bir pratik anlamında “yenilik” arayışıdır (Foucault, 2011a, 181). Foucault’ya (2011a, 183) göre bu arayış, tarihsel hakikati sürekli hale getirerek

ya da tersine yok ederek değil, “hakikat ile özgürlüğün pratikleri arasındaki oyunda” ortaya çıkar. Baudelaire’den hareketle modernliği temelde “ikircikli” bir karşıtlık çerçevesinde açıklayan Calinescu (2010, 109), avangard gibi bir metaforun, aralarında edebiyat ve sanatın da yer aldığı çeşitli alanlar için kullanımını kültürel açıdan eleştirel ve öz-eleştirel olan “estetik modernlik” dediği eğilimlerle ilişkilendirmiştir. Dolayısıyla modernlik bir otorite ya da gelenek haline geldiği noktada S. Kwinter’ın (2002, 34) deyimiyle tarihsel “kopma” anlarını ortaya çıkarmıştır. Bu “kopma” anları, gücünü eleştirel bir modernlik bilincinden alan tutum ve eğilimleri işaret eder.

Şu halde bir tutum olarak modernlik iktidar ilişkileri içinde nasıl yer bulur? “Yönetimsellik” bağlamında yönetim ile kendilik pratiklerinin iç içe geçtiği yönetsel teknikler bütünü olarak “iktidar ilişkileri” kavramsallaştırması özel bir içerik kazanır. Burada iktidar yalnızca bireyler arasındaki bir tür ilişkidir. Öyle ki iktidar (öğretmen-öğrenci, vb.) başkaları üzerinde değil, “mümkün eylemler üzerinde işleyen eylemler kümesidir” (Foucault, 2011i, 74). Yanı sıra bir iktidar ilişkisi bir güç ilişkileri çokluğu olarak, ilişkiyel ve çift yönlüdür; dolayısıyla farklı güçlerin cevap alanının var olması gereklidir (Foucault, 2011i, 20). Bu bağlamda iktidar ilişkileri içinde özgül hareketin imkânı vardır ki “tutum” (*conduite*)¹¹ kavramı aynı zamanda “karşı-tutumlara” (*contre-conduite*) gönderme yapar (Foucault, 2013, 23).¹²

Diyebiliriz ki modern insanın ve yaşamının tarihsel olarak belirlenmiş olması durağan bir özne konumuna işaret etmez, aksine öznelleşme süreci dinamik süregiden bir şeydir (Deleuze & Parnet, 1990, 82; Deleuze, 2013, 186). Bu bakış açısı içinde potansiyel “eleştiri” olmadan modern iktidar ilişkilerinden söz edilemez (Foucault, 2011h, 55). “Yönetimsellik” ve öznelleş[tir]me perspektifinde iktidar ilişkileri, şeylerin tersine çevrilebildiği açık bir “oyun” olarak düşünülebilir (Foucault, 2011b, 244). Bu bağlamda Foucault yaratıcı “oyunu” yalnızca sanatın ve kültürel pratiklerin ayrıcalıklı alanında değil, herhangi bir toplumsal pratikte üretilebilir bir bakış açısı içine çeker. Foucault’nun (2011c) “kendilik kaygısı” olarak kavramsallaştırdığı insanın kendi ile kurduğu ilişki, Aydınlanma ile birlikte temellerini Antik Çağ’da bulan

¹¹ “Tutum” olarak karşılanan Fransızca *conduite* (isim) ve *conduire* kipinin etkin ve edilgen anlamları için bkz. Foucault, M. (2013). Güvenlik, Toprak, Nüfus, Collège De France Dersleri (1977-1978), (F. Taylan, Çev.) içinde “Çevirmenin Notu”, s.169 .

¹² Foucault perspektifinde karşı-tutum ve sınır-tutum için ayrıca bkz. (Lorenzini, 2016) ve “Michel Foucault’s Collège De France Lectures: 13 Years at the Collège, 13 Seminars at Columbia”.

“bir varoluş estetiği” arayışı olarak “kendilik pratikleri” biçimine geri dönmüştür. Bu düşüncede insanın kendi yaşamı bir sanat nesnesi yani “yaşama sanatı” haline gelir (Foucault, 2011c, 201).¹³ Bu bağlamda da Aydınlanma’da temellenen modernlik, özel tarihsel koşulların üretimine insanların özne olarak katıldıkları bir süreç; fakat bu olumsal sınırların aşılabilir olduğunu bildiğimiz anda deneysel, yaratıcı ve eleştirel bir yönelimdir. Kwinter (2002, 35) bağlamda bu modernliği tarihsel koşullar içinde geçerli, doğru ve bu bağlamda da “normal” kabul edilene yönelik bir “karşı-tarih” (*counterhistory*) ya da “karşı-tutum” (*counterpractice*) olarak ele alır.

Bu çoklu ilişkinin özünde bu ilişkileri değiştiren, dönüştüren etken de öznelliktir. Bu bağlamda iktidar ilişkileri ve öznellik arayışı arasındaki “çekişme” (*agonisma*) imkân alanıdır (Foucault, 2011i, 76). Bu imkân bağlamında Foucault’nun tarihin içinde bulunduğumuz anında “hakikat” olarak verilmiş olana karşı bir eleştiri olarak ortaya koyduğu “sınır tutum”; içerde ya da dışarda olmak değil, sınırların eleştirisi biçiminde gerçekleşir (Foucault, 2011a, 188). Burada amaç yeni bir düzen kurmanın imkânını ortaya koymak değil, hakikatin tarihsel olarak koşullandırıldığı ve kurulduğu düşünülüğünde, norm[al]-haline-gelen yapma biçimlerinin dışında başka bir takım pratiklerin üretiminin imkânıdır.

Öte yandan bu eleştirinin önkoşulu “kendilik kaygısı” içerir. Foucault’ya (1988, 37; 2011c, 210) göre, bu basitçe kendi ile ilgilenmek ya da ilgili olmayanın dışlanması anlamında değil, “kendi varlık kipini dönüştürmeyi sağlayan” bir şeydir ki etik bir problemdir. Bu *ethos* aynı zamanda kendini geliştirmek üzere kendi üzerine çalışma ve “kendine özen gösterme” yükümlülüğü getirir (Foucault, 2011a, 180-184; 2011b, 229). Tam da bu bağlamda yaşam; kendisi üzerine çalışılan bir etkinliğin nesnesi haline gelir (Foucault, 2011c, 210). Farklı varoluş üslupları arayışı olarak karşılanabilecek öznelliğin üretimi bu anlamda yaratıcı bir süreç olarak gerçekleşir.

Dolayısıyla kendi tutum ve davranışlarımız üzerinde gerçekleşen bir eleştirisi olarak tarif edilebilecek “karşı-özneleşme” yaratıcı bir seçim haline gelir. Bu bağlamda “şimdiliği/mevcutluğu”, “an”a dair tüm özellikleriyle güncel olan ile kurulan eleştirel bir ilişkiyi öngörür ve bu ilişkiden türetilir, ama

¹³ Antik çağda “yaşama sanatı” için ayrıca bkz. (Foucault, 1988, 17)

aynı zamanda insanın kendisiyle olan ilişkisinin felsefi bir sorgulamasını içerir ki sonsuz bir arayışı ve “yeniden-özneleşme”yi gerektirir.¹⁴

Tasarım, “yeni” bir deneyimin arayışı olarak düşünülduğünde bu “çekişme”nin ortaya çıkmak durumunda olduğu bir pratik biçimidir (Şekil 2). Burada tasarım, kendinde bir şeye gönderme yapan, özel bir özne kategorisinin eser icra etme biçimi olarak değil, kendi üzerine ve dolayısıyla ilişkiler üzerine düşünülen ve çalışılan, bu bağlamda eleştirel bir varoluş biçiminin “deneysel” sonuçları olan pratikleri karşılar. Dolayısıyla tasarım fikir ve pratiklerini üretmek esasen bir “sınır-tutum” olarak “karşı-özneleşmeyi” mümkün kılmaktır.

Bu düşünce içinde tasarım pratiği “oluşum”¹⁵ (*Entstehung*) olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda tasarım *ortamın* farklı kuvvetlerinin “olay”ın tekil rastlantısında belirmesidir ki kentsel *ortam* ve öznenin özel yönelim isteği arasındaki gerilim ve etkileşimle ortaya çıkar. Belli bir toplumda iktidar gevşeyen, dönüşebilen, gelişebilen hareketli ilişkileridir. Dolayısıyla farklı tutumların, “oluşum”un imkânı söz konusudur. Kent de bu düşüncenin dışında kalmaz. Bu bağlamda kentsel *ortam* özel “kendilik pratiklerini”, farklı eğilimleri ve tasarım pratiklerini potansiyel olarak barındıran bir şey olarak ortaya çıkar.

Şekil 2: Modern paradoks: Tarihsel olarak deneyimin sınırların belirlenmesi ve başka tutumların olabilirliğinin imkânı.

C. Mimarlık Pratiklerine İlişkin Değerlendirme: “Salt Araçsallık”, “Hipnotik Bir Yalnızlık” ya da “Sınır-Tutum”

Tasarım, insanın kendini ve koşullarını her defasında yeniden sorunsallaştırdığı bir “karşı-özneleşme” pratiği olarak ortaya konulmaya

¹⁴ Foucault bu sorgulamayı “kendimize ilişkin eleştirel ontoloji” olarak tanımlar. Bkz. (Foucault, 2011a, 189-192).

¹⁵ “Oluşum” için bkz. (Foucault, 2011g, 240).

çalışılıyorsa, öncelikle modern mimarlığı tarihsel hakikatin ve öznel deneyimin üretimiyle ilişkilendirmek gerekmektedir. İktidar tekniklerinin ürettiği “bilme etkileri” içinde tarihsel olarak belirlenen bilgi ve yönlendirilen deneyim ve tutumlar aracılığıyla yaşanan modern özneleş[tir]me perspektifinden bakıldığında ve yanı sıra müdahale yüzeyi olan *milieu*'nun bir mekân terimi olduğu düşünüldüğünde mimarlığın bilgisi ve pratikleri de tüm bu ilişkiler yumağı içerisinde yer alır.

Bu teorik çerçeveden önemli bir çıkarım yapmak mümkündür: Mimarlık, düşünsel süreçleri de içeren imalat ve inşa süreci, bina etmek anlamında mekân ve nesne üretiminin ötesinde tarihselliğin; tarihsel normatif sınırların üretimine katılır. Bu bağlamda mimarlığın ontolojik bir değerlendirmesi yapılabilir: Mimarlığın “olana, mümkün olana ve nasıl (?)” sorusuna dair “söylem” üretimi “hakikat oyunları”nı içerir. Bu nedenle mimarlık, yalnızca kendi üretim alanını biçimlendirmek üzere bilgi üreten bir disiplin ve yapı üreten bir meslek ya da özerk bir sanat olmasının ötesinde, insanın deneyim alanının sınırlarını belirleyerek ve de “yönetimselliğin” işleyişine katılarak bilgi ve iktidar etkilerini üretir. Dolayısıyla mimarlık pratikleri modern öznenin anlam ve değer sistemini; “olma kipini” de yönlendiren bir kuvvet alanıdır (Hays 2015, 3).

Öte yandan hem tarihsel gerçekliği üretmek hem de bu gerçekliğin etkisi olmak anlamında bu çıkarım, mimarlık açısından bir son olarak değil daha ziyade “eleştirel” bir tutum için bir imkân olarak değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle mimarlığı kavrayışların ve pratiklerin, dolayısıyla özne konumlarının kurulmasını sağlayan, hakikat üreten bir “söylem” alanı olarak değerlendirmek, aynı zamanda hakikatin olumsal olduğu düşünüldüğünde, özel bir konumun veya kökenin yokluğunu işaret eder, ki bu aynı zamanda Foucault perspektifinde teorinin de pratik alana dahil edilmesi ile ilişkilidir (Megill, 2008, 287-88). Bu, aynı zamanda özel tutumların üretilmesinin de imkânıdır.

Foucault 1978 yılında “yönetimsellik” tezi içinde *milieu* kavramsallaştırmasını, dolayısıyla mekânın tarihsel deneyimin kurulması sürecinde işgal ettiği yeri analiz ederken, mimarlık kuramı içinde de mimarlığın tarihsel hakikatle ilişkisi giderek tasarım pratiklerinin arayışına yönelik bir açmaz üzerinden değerlendirilmiş, işlevine ve kapsamına yönelik tartışmalar mimarlığın önemini kaybettiği görüşüne neden olmuştur. Öte yandan aynı dönem mimarlık alanı içinde özel bir tarihsel an olarak değerlendirilebilir.

Bu tarihsel an; ironik bir biçimde ortaya çıktığı zamansal aralığın daha gerisinde olan bir süreci içerir. Dolayısıyla bu an, on dokuzuncu yüzyıla kadar geriye götürülebilecek belirli bir sürecin sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu süreç modern mimarlığın “mutluluk vaadi”nin “disiplin toplumu”nun normatif yapısı içinde doğuşuyla ilişkilidir. “Sağlıklı” bir toplum yapısına ulaşmak, çoklukları bireyselleştirmek, çerçevelemek üzere bina etmek, mekânı mimarileştirmiş ve mimarlığın disipliner yapısını belirlemiştir (Vidler, 1976). Böylece Vidler’e (1976) göre mimarlığın güzel sanatlardan mimarlık disipline evrilmesi aynı zamanda kabul edilmiş kurallardan icat edilmiş olanlara geçişle gerçekleşmiştir. Vitruvius’tan Quatremere de Quincy’ye, Durand’dan 1920’li yılların “belirli bir özne” kabulünden yola çıkan modern mimarlık teorisi bu bağlamda kuralların olgunlaştırılmasını içerir ki bu paradigmlar herhangi bir ahlâk yasasından daha bağlayıcı olan tabuları beraberinde getirmiştir (Tschumi, 1976).

Aynı sürecin başka bir sonucu bu bağlamda bir okumayı daha ikna edici kılmaktadır. Bu sonuç yirminci yüzyılın sonunda “direnişin değişim getirmedigine” yönelik Manfredo Tafuri’nin temsil ettiği konumdur ki bu, yüzyıl başında ortaya çıkan “kopma paradigması” ve paradigmayı ortaya koyan “tarihsel avangard” yönelimlerle ilişkilidir (Hays, 2015). Hays (2015) Tafuri’nin “karamsar” konumunu şöyle ifade eder: Tafuri’ye göre mimarlık, “tarihsel gerçekliği ve biçimleri yeniden üretmek durumundadır, aksi taktirde sistemin dışında kalır ki eleştirel bir mesafe aldıklarını ispatlama çabaları daha baştan gereksiz bir hal alır” (Hays, 2015, 4). Bunun en önemli ispatı da tarihsel avangarttır. Mimarlığın çifte açmazı şudur: “salt araçsallık” ya da “hipnotik bir yalnızlık” (Hays, 2015, 4).

Bu kapanma, tarihsel sınırların belirlediği yapma biçimlerinin dışında başka tutumlarının olabilirliğinin imkânsızlığı olarak yorumlanabilir mi? O halde “nasıl” sorusu ikinci dünya savaşının ardından artık önemini yitirdiği gerekçesiyle sorulmaması gereken bir soru mudur? Sorulmaması gerektiği iddia edilebilir; çünkü cevabı normatif bütünleştirici bir temelde geliştiği sürece, tutumları belirlemeye yönelik normlar olarak işler. Bu daha ziyade tarihsel koşullara uygun yeni bir mimarlığı benimseyen konumla sonuçlanır ki Tafuri’nin temsil ettiği eleştiriyi doğrular.

Bu çalışmanın yaklaşımı içinde asıl dikkate değer olan sorunun cevabının arayışındadır. İnsan ancak koşullarla kurduğu güncel bir ilişki ve aynı anda kendi edim ve davranışlarına döndüğü ve bu bağlamda ürettiği bir arayışla

“sınır-tutum”u gerçekleştirir. Dolayısıyla “nasıl” sorusu aracılığıyla mimarlık üretimi üzerine ideal olma amacı taşımayan her arayış, özneleştiren bilgi ve iktidar etkileri yani kentsel *ortam* [milieu] koşulları üzerine düşünmenin, eleştirinin ve tasarımı “karşı-özneleşme”nin alanına çekmenin yoludur.

Bu bağlamda savaş-sonrası dönemin özel koşullarının etkisi; mimarlık alanı içinde yeni bir deneyim arayışının peşinde tarihsel gerçeklikle hesaplaşan yönelimleri; Hays’in (2015) “geç avangard/savaş sonrası avangard” olarak kavramsallaştırdığı öznel mimarlık yaklaşımlarını ortaya çıkarmıştır. Hays’in (2015) bu okumasından hareketle yirminci yüzyılın ikinci yarısı, düşünce tarihinde savaş-sonrası dönemin eleştirel yönelimlerinin ardılı olarak, mimarlığın –bir olanak arayışı ya da “olumsuzlama” anlamında olsun- eleştirel olarak kendine döndüğü, günümüzün öznel mimarlık pratiklerinin gelişmesine olanak veren sorgulamanın ortaya çıktığı bir “kopma” anı olarak ele alınabilir.

Bu bağlamda George Baird (2004) belirgin karamsarlığına rağmen Tafuri’yi “gerçekliğin şartlarını sunulduğu gibi kabul etmeyecek bir mimarın en iddialı modern savunucusu” olarak gösterir. Tschumi (1976) ise şöyle der: “Mimari ancak, içinden çıktığı toplumu inkâr ettiği yerde hayatta kalır. Tarihin onun için belirlediği sınırları ihlal ederek kendini inkâr ettiğinde” (Tschumi, 1976).

Burada “hayatta kalma” vurgusu ironiktir; çünkü Georges Bataille’dan hareketle Tschumi, sınır ihlalinin aynı zamanda sınırları muhafaza etmek anlamına geldiğini ifade eder. Dolayısıyla Tschumi’nin (1976) düşüncesinde “sınır aşımı” bir reddetme değil bir kabulü ortaya koyar ki “sınır-tutum” olarak tarif edilen eleştiriyle doğrudan ilişkilendirilebilir.

Mimarlığı özneleş[tir]me süreçleri içinde bir kuvvet alanı olarak değerlendirmek gelinen noktada, tarihsel sınırlar içinde kalma zorunluluğu anlamında bir son olarak değil; sınırda olmak gerekliliği, bu anlamda bir pratiğin araçları ve yöntemleri üzerine arayışın alanı olarak ele alınabilir. Modern yaşamı belirleyen iktidar ilişkileri, “yönetimsellik” dolayısıyla özne ve nesne ilişkisi ekseninde kentsel *ortamın* yönlendirici gücü; öznellik arayışı ve ortaya çıkan gerilim ve etkileşim “karşı-özneleşme” olarak tasarım pratiklerinin araçları olarak sunulabilir mi?

Hays’in (2015) “geç avangard” okuması içinde Aldo Rossi’nin tipoloji kuramının ortaya çıkış koşullarına ilişkin yorumu bu bağlamda değerlendirilebilir. Hays’e (2015, 9) göre Rossi bütünlüklü bir kentsel imgenin

yok olduğu, bu bağlamda Avrupa kentinin “yeni” bir deneyimin konusu olmaktan çıktığı bir dönemde, tipoloji aracılığıyla “Şehri” mimarlığın zorunluluğu olarak kavramsallaştırmıştır. Diyebiliriz ki Rossi nesneye ilişkin özellikleri ve özneye ilişkin değerleri birbirinin içine genişleterek, bu makalede *ortam* olarak düşünülen kesişim alanını, “Şehir” biçiminde bir arada ele alır. Hays’e (2015, 14) göre Rossi’nin tipoloji kuramında, tarihsel avangardın “kopma paradigması”nın sonucu olan mimari nesne “aracı bir madde ve süreç” olarak bir kentsel imgenin yokluğunun varlık kazanmasına dönüşür ki bu bağlamda tipoloji hakikatin bünyesine müdahale etmenin aracıdır. Bu yaklaşım mimarlığın nesnesine ilişkin ontolojik yeni bakış açısını ortaya koyar: “Nesne, Gerçek’in bir aracısı haline gelir, onu basitçe yeniden üretmez ama mutlaka hem gösterir hem gizler, hem açığa çıkarır hem bastırır” (Hays, 2015, 14). “Yeni” bir deneyimin imkânı da bu kabulde başlar: Özne deneyimin belirlenmesinin sınırında hareket eden eleştiri, “sınır-tutum”u dolayısıyla öznelliği ortaya çıkarır.

Yüzyıl sonunun tarihsel eleştirel eğilimleri, mimari nesneyi koşulların devamı olan aracı bir madde ve bir etki olarak simgesel genişletirken, “kurucu özne” ve eğilimleri ve yapma biçimleri belirlenenler arasındaki temel ayrımı yok ederek on dokuzuncu yüzyılın başından bu yana modern “Mimarlık” olarak ortaya çıkan disiplini çözer. Bu bağlamda yirmi birinci yüzyılda mimarlığın hesaplaşması gereken alan, disiplinin sınırlarından gerçekliğin tarihsel sınırlarına genişlemiştir. Disiplinin sınırlarının yok olması; “yönetimsellik” çağında mimarlık olarak ele alınabilecek dönemin, temel bir ayrımı ortaya çıkardığı iddia edilebilir: Özneleş[tir]me ve öte yandan “karşı-özneleşme” olarak tarif edilen bir öznelliğin üretiminin imkânı. Bu daha önce ifade edilen ontolojik değerlendirmenin karşılığıdır ki mimarlığın “salt araçsal” hale gelmesi olarak düşünülemez. Daha ziyade üretildiği karmaşık koşullara gönderme yapar ve onları yeniden düzenler. Bu bağlamda makale eleştirinin ve başka tutumların olabirliğinin imkânına yönelir; “yönetimsellik” çağında tasarım öznelere düşen bir sorumluluk; çaba gerektiren bir pratiktir.

Dolayısıyla yüzyıl sonu pratiğin sınırlarını yerinden etmeye dönüşen yönelimleri ortaya çıkarmıştır. Bu tarihsel “kopma anı”nın sonuçları olarak günümüzün, çeşitli yöntemler ve araçlarla farklı tasarım stratejileri sunan ve mimarlık gündemini belirleyen, “olgunlaşmış” özne mimarlık yaklaşımları bu çabayı etik bir meseleye dönüştüren özel varoluş biçimleri olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda çalışma özelinde 80’li ve 90’lı yılların söz konusu koşullarında kariyerlerinin başında olan Herzog & de Meuron’un ve

Tadao Ando'nun mimarlık kavrayışları ve pratikleri aracılığıyla tasarım süreci öznelliğin üretimi ile ilişkilendirilecektir. Tasarım stratejileri "kendilik kaygısı"nın ürettiği varoluşsal bir çabanın sonuçları ve tarihsel sınırlara yönelik eleştirel bir pratiğin örnekleri olarak ortaya konulacaktır. Bu öznel mimarlık yaklaşımlarını ortaya çıkararak, hem özne olarak pozisyonlarını belirlemeye yönelik içinde buldukları *ortam* koşullarına hem de "kendilik pratikleri"ne yönelik felsefi etkinlik; yani özneleş[tir]me, öznellik arayışı ve çekişmenin yarattığı gerilim ve etkileşim "karşı-özneleşme" pratiklerinin araçları olarak değerlendirilir.

1. Herzog & de Meuron'un "Sonsuz Arayışı"

1988 yılında Jacques Herzog (1989) verdiği bir seminerde "nasıl mimarlık yapacağız (?)" sorusunun etrafında; "tabiatın gizli geometrisi" olarak ifade ettikleri arayışlarından söz eder. Bu arayış, eksikliği hissedilen bir şeyden kaynaklanır: "Gelenek artık yok" ve "kent kristal bedeni çözüldü" böyle bir çağda mimar, tasarım pratiğini başka bir şey üzerine kurmak zorunda. Ama o ne? (Herzog, 1989).

Geleneksel kenti kristal bir yapı olarak, gerisinde atomları ve molekülleri arasında işleyen güçler olarak düşünürler. Ancak aynı şekilde geleneksel kentin kristal beden modeline karşılık gelmesi gibi, onun tasfiyesi de enerji uygulanarak maddenin dönüşümden geçirilmesi ile karşılır (Herzog & De Meuron, 2005). Bu yaklaşım bir reddetme değil esasen kentsel *ortamı* mimarlığın önkoşulu olarak kabul etmektir. Öyle ki İsviçre şehirlerinin savaştan sonra başlayan çözülme süreci kendi kent algılarını oluşturur ve pratikleri şehrin kristal olmayan bu durumunun doğrudan sonucudur; bu kapsamda Foto Studio Frei, Schwarzpark ve Railway Depot projelerini işaret ederler (Herzog, 1989). Mimarlıklarını temellendirdikleri model burada ortaya çıkar: Mimarlık bir dizi fenomeni kavramak, aralarında ilişki kurmak ve onlara anlam vermek üzere, tarihsel koşulların ve gerçekliğin ifade aracıdır ki bu araç yeniden kente dönerek onu pekiştirme gücüne sahiptir. Bu bağlamda kentin imgesini, bu imgeyi oluşturan başka binaları ve geleneği taşıyan ama aynı zamanda güncel bir mimarlık üretimi olan bir yapı "Feltrinelli Porta Volta" dikkat çekici bir tasarım pratiği olarak okunabilir (Fotoğraf 1 ve 2).

Milano kentinin gözle görülebilir olgularla açıklanamayacak bir üstünlüğü Porta Volta bölgesinin yeniden tanımlanması sürecine ve projenin kendisine nüfuz eder. Rossi'nin (2006, 122) Milano kentine ilişkin *ortam* koşullarına için tanımlanamaz bir şey, neredeyse tipolojik bir özellik olarak,

Carlo Cattaneo'dan hareketle, gösterdiği şey "büyüklük geleneği"dir. Projenin fikri iki temel unsur üzerine gelişmiştir: İlk olarak Milano mimarisinin tekrara dayanan cömert ölçeği "büyüklük"; ikinci olarak ise uzun bir boşluk olan alanın geometrisi ve İkinci Dünya Savaşı sırasında uğradığı hasarların hatırlatıcısı olarak boşluk/duvar fikri. İlk bileşen temelinde yapı Aldo Rossi'nin Gallarate'deki konut binasından ilham almaktadır (Herzog & De Meuron, 2016) (Fotoğraf 3). *Ortam* koşullarına öznenin özel yönelimi, kendi ifadeleri ile alanın geometrisine "tabiatın gizli geometrisi" böylece dahil edilmiştir. Uzunluk ve dar yapı sonsuz strüktür tekrarı ile birleşince "tabiatın gizli geometrisi"nin "çarpıcı" formu ve etkisi ortaya çıkmıştır: *Ortam* koşullarıyla deneysel bir etkileşimin ürettiği sürekliliğin ama aynı zamanda başkılığın yarattığı gerilim.

Fotoğraf 1. Zamansal ve mekânsal bir sürekliliğin üretimi - Feltrinelli Porta Volta, Herzog & de Meuron, Milano, Porta Volta, 2008-2016 (<http://www.archdaily.com>, adresinden 29.12.2017 tarihinde 09:00'da alınmıştır)

Fotoğraf 2. (solda) Biçimin kurucusu olarak Milano mimarisinin tekrara dayanan cömert ölçeği: "Büyüklük" - Porta Volta, 2008-2016, Milano, (Fotoğraf: Filippo Romano. <http://www.archdaily.com>, adresinden 29.12.2017 tarihinde 09:00'da alınmıştır)- Fotoğraf 3. (sağda) Porta Volta'nın referanslarından biri – Gallarate konut bloğu, 1946-1967, Rossi & Carlo Aymonino (<http://www.archdaily.com>, adresinden 29.12.2017 tarihinde 09.00'da alınmıştır).

Porta Volta'nın bir tasarım pratiği aracılığıyla yeniden tanımlanması aynı zamanda Milano'nun ünlü olduğu bir dizi sembolik binaya yol açan tarih boyunca Milano şehirciliği olarak bilinen şeyi sürdürür. Böylece Herzog & de Meuron (2005) mimarlığı görünmeyen imgesi ile ilişkilendirirler. Bu imge hem mevcut koşulları hem de geleneği içerir. "Gelenek" bünyeye dahil olan analogik

bir imge olarak kullanılır. Böylece gelenek ve geleneğin imgesini birbirinden ayırırlar. Herzog & de Meuron (1994) kendi tasarım stratejilerini karşıtlıkların aralarındaki sınırları yok ederek, çıplak gözle görünmez olmasına rağmen etkili; nesnenin sahip olacağı şekil, renk ya da fiziksel kararlılıktan sorumlu şeyler ve onların birbiriyle ilişkisini kristalografik yapıları metafor olarak kullanarak açıklarlar.

Bu yaklaşım mimarlıkta, kentsel ortamın bir arada tuttukları ilişkileri ve gerilimleri ihmal eden, modern söylem dilinin kendini kurduğu ayrımlar ve sınıflandırmalardan farklı, öznel bir ilişki kurma biçimi sunar. Herzog & de Meuron'un geçmişi güncel doğru genişleterek, oluşan etkileşimi ve gerilimi tasarım fikri olarak ele alan yaklaşımları "extension" olarak gruplandırdıkları projelerde ortaya çıkar. Modern kültürü oluşturan ancak ayırt edilemez biçimde karmaşıklaşmış yapıları kendi projelerinde açığa çıkarmak gibi özel bir çaba, artık çözüldüğünü düşündükleri kent bedenine müdahale etmek üzere üretilen başka türlü bir tutumdur (Herzog & De Meuron, 1994). Bu yaklaşım, içinde yaşadığımız çağda geçerli olan güçlerin farkında olmayı ve dolayısıyla güncel koşullarla ilişkiyi gerektirir: "Zaman dışı değer diye bir şey yoktur. Zaman bir gerçekliktir, zaman projenin bir parçasıdır" (Herzog & De Meuron, 1994). Bu bağlamda "tabiatın gizli geometrisi" üzerinden söylenmek istenen; ne mistik bir dünya ne de doğal bilimlerinin, görünmeyen atomik kristal yapıların dünyasına bir ilgidir; daha ziyade tarihselliğin "aldatıcı, görünür ve alışıldık kılıflarını delerek, onu yeni baştan ilişkilendirmeden önce atomlarına ayırmaktır" (Herzog, 1989). Kendi varoluşlarının parçası olan hem güncel koşullar hem de bir geçmiş ve gelenek olarak kentsel ortam ve mimarlık pratiği bu stratejinin araçlarını üretir.

Dolayısıyla "mimarlığın gerçekliği nedir (?)" sorusunun karşılığı soyut bir düzlemde bulur; mimarlığın gerçeğini çalışmalarının etik ve politik içeriğini sorgulayan bir açıdan ve bir sorumluluk olarak ortaya koyarlar (Herzog & De Meuron, 2015). Dolayısıyla amaç doğrulayıcı bir ahlaki öğreti ya da rasyonel yeni bir takım normlar üretmek değildir, aksine deneyseldir. Bu arayışın sonsuzluğu, kendi tasarım pratikleri için de etik bir problemdir ki sürekli bir "yeniden-özneleşme" biçimi olarak anlaşılır: "Mimarlık aracılığıyla kendi varoluşumuzla karşılaşırız"; ama bu ilişki sadakatsiz bir ilişkidir: "mimarlık, bir bedenden diğerine uzanan entelektüel bir fikir projesidir" (Herzog & De Meuron, 2015).

2. "Tadao Ando'nun Çabası"¹⁶

Seksenli yıllarda Japonya'da tasarladığı evlerle tanınmaya başlayan Tadao Ando'nun konu edilmesinin nedeni ise "kendilik pratikleri" üzerine düşünmesi ve çalışması ama aynı zamanda içinde bulunduğu tarihsel koşullar üzerine eleştirel bir tutumun bir varoluş estetiği biçimine dönüştüğü "kent gerillası" (*urban guerrilla*) kavramsallaştırmasıdır. Ando'nun günümüze kadar gerçekleştirdiği tasarım pratikleri bu *ethos*'un somut biçimleri olarak değerlendirilir.

Daha kariyerinin başında "kent gerillası" fikrini geliştirmiş olması Ando'nun mimarlığının hem "kendilik pratikleri" ile ilişkisini hem de özne olarak modern bir sorumluluğu üstlendiğini göstermektedir. Dolayısıyla Ando'nun mimarlık ve mekân aracılığıyla yeni bir deneyim üretme çabası, öznelikten ayrı düşünülemez. Öyle ki bir mimar özne olarak kariyerini sıra dışı yapan şey; Japon toplumu gibi farklı bir olgunluk düzeyi ve gelişmiş bir kapitalizm kültürüne ait olması ama aynı zamanda hiçbir zaman mimarlık eğitimi almamış olmasıdır.

Bu bağlamda Ando'nun kendi mimarlığını açıkladığı, bu çalışma kapsamında ise öznelüğünün üretimini mümkün kılan iki unsur belirlenebilmektedir. İlki özne olarak "kendilik pratikleri"; ikincisi ise güncelliği ve eleştireliliği bir toplumsal sorumluluk olarak düşünmesi ve mimarlığını bu anlamda yapıyor olması yani "sınır-tutumu"dur. Ando'ya (1996b) göre "yeni" bir deneyim; ne tarihsel gerçeklikten kopma ne de öngörülebilir, tekdüzeliğe indirgenmiş bir mekân üretimi ile mümkündür. Gerçek bir zenginliğe sahip mekân deneyimi ancak rasyonel ve kurgu arasında yaratılan bir dinamikle mümkündür (Ando, 1996b).

Peki, onu erken dönem küçük ölçekli projelerinde dahi "kent gerillası" yapan şey nedir? Ando mimarlığını ortaya koyan bu öznel yönelim, maksatlı bir çabanın ürünüdür. Ando (1996b) "boşluğun açılma zorunluluğunu" işaret eder. Boşluk açma çabası; insan ruhunu tahrik etmek ve onun irkilmesini sağlamak içindir. Bu çabayı boğulmakta olan toplumun nefes almasını sağlamak olarak tanımlar (Ando, 1996b). Bu, Ando'nun mimarlığının eleştireliliği ve toplumsal bir sorumluluk yönünün ortaya çıktığı yerdir. Bu anlamda gelişen eleştirel bir tutum ilk işlerinde dahi okunabilmektedir. Bunlardan biri, K. Frampton'ın

¹⁶ The National Art Center Tokyo'nun 2017 yılında düzenlediği serginin ismi: "Tadao Ando's 'Endeavors'"dir.

(1995) Ando mimarisinin esas ilkesini olarak tanımladığı şeyi “geç modern dünyanın kentsel kaosuyla karşı durmak için iç gözlemle ilgili mikrokosmoslar yaratma konusundaki temel eğilimini” taşıyan kanonik Evi’dir;

“Sumiyoshi’de (Azuma House) sade bir geometriye sahip günlük yaşam alanını rüzgâr ve ışık oyunları ile soyut bir mekân ekleyerek ikiye ayırdım. Bu şekilde, insan barınaklarındaki ataletle yönelik sorgulama enjekte etmek istedim. Ya da aynı şekilde, Time’s olarak bilinen ticari tesis projesinde, kentsel mekânın ekonomik verimlilikle biteviye örtülmüşlüğüne tabiatın girmesi için bir gedik açtım” (Ando, 1996b).

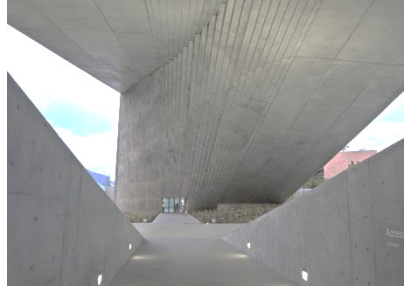
Bu anlamda Ando "kent gerillası" hedefini, kentsel projelerinde insanların bir araya gelebileceği "yohaku" veya "boşluklar" yaratarak gerçekleştirmiştir. Bu yaklaşım, Ando'nun küçük ölçekli kamusal binalarından 2000 yılı sonrasına uzanan Omotesando Hills, Tokyu gibi kentsel yapılarında izlenebilmektedir. Bu Frampton'a (1995) göre Ando'nun "duvarları yenmek için duvarları kullanma" stratejisiydi. Bundan sonra bu yaklaşımı Ando, 1984 tarihli "Festival" olarak bilinen yapı gibi erken çalışmalarında, etrafında dönen beton duvarlarla korunan avlu fikri ile kaotik Japon kentlerinde üretmiştir (Frampton, 1995) (Fotoğraf 4).

Fotoğraf 4. Kentsel ortam ve bir mikrokosmos - Festival, Naha, Okinawa, 1984 Kentsel ortam ve yakın çevre (sol ve orta) ([http://virtualglobetrotting.com/map/festival-by-tadao-ando/view/google/-](http://virtualglobetrotting.com/map/festival-by-tadao-ando/view/google/)) - Zemin kat planı (sol) (<http://www.greatbuildings.com>, adreslerinden 29.12.2017 tarihinde 09:00'da alınmıştır).

"Duvarları yenmek için duvarları kullanma" stratejisi Japonya kentlerinin dışında, farklı kentsel koşullarda özellikle hızlı büyümenin tüm toplumsal ve mekânsal sorunlarını taşıyan kentsel ortamları için özel bir yaklaşım gibi gözükmektedir. Bu bağlamda Ando'nun daha geç işleri aynı kategoriye, Ando'nun mimari konseptinden farklılaşarak, girmiyor gibi gözükürler ancak temel sorun pratik ve kent arasındaki ilişkinin nasıl değerlendirildiğindedir ki Ando'nun mimarlık konsepti söz konusu olduğunda bu ilişki gerilimlidir ve

anlam yükünü “boşluk” taşır: Yapılar, hacmin sistemli olarak oluşturduğu boşluklar yoluyla yeni bir “atmosfer” arayışını sürdürürler (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5. Farklı kentsel koşullarda “boşluk” açma fikri Centro Roberto Garza Sada de Arte Arquitectura, Meksika, 2014 (Fotoğraf: Roberto Ortiz - <https://www.dezeen.com/>, adresinden 29.12.2017 tarihinde 09:00’da alınmıştır)

Artık mimarlar "sorumluluk çağı" ile karşı karşıyalar diyen Ando (2002), bu bağlamda dinamik bir deneyim ile insanı uyarmayı amaçladığı mekân kurgusunu topluma karşı bir sorumluluk olarak açıklar. Bu bağlamda Ando'nun “boşlukları” hem somut deneyim anlamında hem de daha soyut ve mecaz bir anlamda insan ruhunu tahrik etmeye; “çekişme” üretmeye çabalar.

Kendi kendini yetiştiren mimar Tadao Ando, 1995 yılında *Pritzker* ödülüne layık görülmüştür. Bu noktada şu soruyu sormak gerekmektedir; bu istisnai mimar, bu hassasiyeti ve “kent gerillası” olarak tanımladığı pratiği nasıl geliştirmiştir?

Ando'nun “kendilik pratikleri”ni biçimlendiren, 1960'ların sonlarında Avrupa ve Amerika seyahatleri ve birtakım radikal sanatçılarla etkileşim kurma fırsatı ki elde ettiği ilhamın ötesinde zamanlarının *zeitgeist*i hakkındaki keskin anlayışları ve kendini ifade etmeye olan büyük bağlılığı (Schreiner, 2013). Ando Jackson Pollock'un kendi üzerinde yarattığı etkiyi şöyle ifade etmiştir: "Ona baktığımda, ötesine geçme özgürlüğüm olduğunu düşündüm" (Aktaran Fixsen, 2014). Yaşamının özel karşılaşmaları, etkileşimleri ve güncellik arayışı Ando'nun eleştirel tutumunu mümkün hale getirmiştir. Farklı yollardan çeşitli araçlarla geliştirilen öznel bir varoluş biçimi ve bu kapsamda tasarım yaklaşımı, mimarlığı yalnızca bina tasarımı ile değil, çevreyi ve dolayısıyla insanı biçimlendiren bir aracı olarak değerlendiren; hem doğal hem de toplumsal doğada etki ve güç olarak var olmaya çalışan bir “karşı-tutum”dur.

Sonuç

Kentleşme ve modernleşme süreçleri, modern mimarlık pratikleri ve tarihsel hakikatin üretimi arasındaki olası kesişmeleri üretse de ve dolayısıyla özne ve nesne olma biçimlerini belirleyerek norm[al]-haline-gelen yapma biçimleri ile kentleri yapılandırsa da, aynı zamanda farklı tutumların mümkün olduğu yönelimleri geliştirmiştir. Bu bağlamda “yönetimsel” mekanizmaların dolaylı olarak dayattığı normatif yapıdan yeni bir takım normlar üreterek değil, eleştirel bir tutumla ayrılan “karşı-özneleşme” pratikleri imkân olabilmektedir. Öyle ki günümüzün mimarlığının öznel performansların etkilerinden oluştuğu iddia edilebilmektedir.

Tarihsel eleştirel bir pratik olarak tasarımın olabilirliğinin imkânı ve araçları, *ortam* koşulları ve öznellik arayışı arasındaki gerilim ve etkileşimdir. Bu yaklaşım içinde bir tür kendi içine kapanma ya da kendiliği erek haline getirmek aynı zamanda sabit bir özne konumunu üretmek, dolayısıyla koşulları ve olasılıkları dışlamak anlamına gelir. Oysa yalnızca mekânsal değil, zamansal bir yapılanma olarak kentsel koşullar söz konusu olduğunda içe kapanma ya da kendinden menkul olma durumu hem *ortam*dan hem de öznellikten uzaklaşmak demektir.

Tam da bu bağlamda modern özneleş[tir]me süreci; tarihsel olarak öznel deneyimin kurulma süreci ile birlikte, insan ve kentsel *ortam* [milieu] arasındaki ilişkiselliği de ortaya koymaktadır. Dolayısıyla gelinen noktada öznenin kent ile kurduğu ilişki de değişir: “Ben kentin bir ürünüyüm ve bu kent benim bir ürünüüm”. “Kendi ile ilişkiyi” etik bir mesele haline getiren, bu bağlamda “kendi için kaygı duyan” insan, kendinden kategorik olarak farklı olmayan kentsel *ortama* her müdahalesini bu refleks üzerinden kurar ki bu hassasiyeti gerektirir. Bu makalenin motivasyonu ile ilişkili paradoksal sonucu şudur: Tarihsel olarak yönlendirilen öznel deneyim biçimlerine karşı farklı öznellikler; ya da norm[al]-haline-gelen yapma biçimlerine karşı tasarım pratiği anlamında bir çoğulluğu üretmek üzere, yapma ve davranma biçimlerimize yönelik eleştirel, ama aynı anda kentleri özel bir varoluş biçimi olarak ortaya çıkaran “oluşumlar” a yönelik hassasiyet geliştirmek zorundayız. Bu hassasiyet “kendilik pratikleri”ni yönlendiren değerler sistemiyle doğrudan ilişkilidir ki nesne odaklı gibi gözükür, ancak öznenin varoluşuna ilişkindir.

KAYNAKÇA

- Ando, T. (1996a). Spatial Composition and Nature. (R. Levene, & F. M. Cecilia, Dü) *El Croquis*, 44+58 (Tadao Ando 1983 - 1993), 348-349.
- Ando, T. (1996b). Thinking in Ma, Opening Ma. (R. Levene, & F. M. Cecilia, Dü) *El Croquis*, 44+58 (Tadao Ando 1983-1993), 10-11.
- Ando, T. (2002). Tadao Ando speaks for the RECORD. (R. Ivy, Röportajı Yapan) Academic Search Complete Veri Tabanı, 07.07.2017 tarihinde 09.00'da alınmıştır.
- Baird, G. (2004). Criticality' and its Discontents - Rising Ambitions, Expanding Terrain, Realism and Utopianism. *Harvard Design Magazine*, 21.
- Calinescu, M. (2010). *Modernliğin Beş yüzü; Modernizm, Avangard, Dekadans, Kitsch, Postmodernizm*. (S. Gürses, Çev.) (1964, 'Faces of Modernity: Avant-Garde, Decadence, Kitsch') İstanbul: Küre Yayınları.
- Canguilhem, G. (2001). The Living and Its Milieu (1946-47'de Paris Collige philosophique dersleri), (J. Savage, Çev.) (1952, 'Le Vivant et son milieu') *Grey Room*, 3, 6-31. Temmuz 07, 2014 tarihinde <http://www.jstor.org>: <http://www.jstor.org/stable/1262564> adresinden alındı.
- Deleuze, G. (2013). *Müzakereler 1972-1990*. (İ. Uysal, Çev.) (1990, 'Pourparlers') İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- Deleuze, G., & Parnet, C. (1990). *Diyaloglar*. (A. Akay, Çev.) Ankara : Bağlam Yayınları.
- Fixsen, A. (2014). *Lessons from Tadao Ando*. 07.07.2017, tarihinde Architectural Record:<http://www.architecturalrecord.com/articles/3188-lessons-from-tadao-ando#305;k&industry=INDUSTRY> ACCESS: response: 0 &sites=SITES: response: 0 &epubid=&appid= adresinden alındı.
- Foucault, M. (1988). *Cinselliğin Tarihi - 2. Cilt*. (H. Tufan, Çev.) (1984, 'Histoire de la Sexualite : L'usage des plaisirs') İstanbul: Afa Yayınları.
- Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics, Lectures At The Collège De France, 1978-79*. (M. Senellart, Dü., & G. Burchell, Çev.) New York: Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. (2011a). Aydınlanma Nedir? *Özne ve İktidar - Michel Foucault-Seçme Yazılar 2* (O. Akınhay, Çev.). içinde (1984, 'What is Enlightenment?', 'Qu'est-ce que les Lumières?') İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 173-192.
- Foucault, M. (2011b). Bir Özgürlük Pratiği Olarak Kendilik Kaygısı Etiği. *Özne ve İktidar - Michel Foucault-Seçme Yazılar 2* (O. Akınhay, Çev.). içinde (1984,

- 'L'éthique du souci de soi comme pratique de la liberté') İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 221-247.
- Foucault, M. (2011c). Etiğin Soybilimi üzerine: Sürmekte olan çalışmaya ilişkin bir değerlendirme. *Özne ve İktidar - Michel Foucault-Seçme Yazılar 2* (O. Akınhay, F. Keskin, Çev.). içinde (1983, 'On the Genealogy of Ethics: An Overview of Work in Progress', 'A propos de la généalogie de l'éthique: un aperçu du travail en cours') İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 193-220.
- Foucault, M. (2011d). Foucault. *Felsefe Sahnesi- Michel Foucault-Seçme yazılar 5* (I. Ergüden, Çev.). içinde (1984, 'Foucault') İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 349-354.
- Foucault, M. (2011e). Hakikat Kaygısı. *Özne ve İktidar - Michel Foucault-Seçme Yazılar 2* (O. Akınhay, Çev.). içinde (1984, 'Le souci de la vérité') İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 83-97.
- Foucault, M. (2011f). Michel Foucault'nun Oyunu. *Entelektüelin Siyasi İşlevi - Michel Foucault-Seçme Yazılar 1* (O. Akınhay, Çev.). içinde (1977, 'Le jeu Michel Foucault') İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 117-155.
- Foucault, M. (2011g). Nietzsche, Soybilim, Tarih. *Felsefe Sahnesi - Michel Foucault (Seçme Yazılar 5)* (I. Ergüden, Çev.). içinde (1971, 'Nietzsche, la genealogie, l'histoire') İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 230-253.
- Foucault, M. (2011h). "Ommes et Singulatim": Siyasi Aklın Eleştirisine Doğru. *Özne ve iktidar - Michel Foucault-Seçme Yazılar 2* (O. Akınhay, Çev.). içinde (1979, "'Ommes et Singulatim': Towards a Criticism of Political Reason") İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 25-56.
- Foucault, M. (2011i). Özne ve İktidar. *Özne ve iktidar - Michel Foucault-Seçme Yazılar 2* (O. Akınhay, Çev.). içinde (1982, 'The Subject and Power') İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 57-82.
- Foucault, M. (2013). *Güvenlik, Toprak, Nüfus, Collège De France Dersleri (1977-1978)*, (F. Taylan, Çev.) (2004, 'Sécurité, Territoire, Population, Cours au Collège de France (1977-1978)') İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları / Sosyoloji Dizisi.
- Frampton, K. (1995). *Essay: Tadao Ando (Thoughts on Tadao Ando)*. August 19, 2017 tarihinde, 09:00'da The Pritzker Architecture Prize: <http://www.pritzkerprize.com/1995/essay> adresinden alındı.
- Hays, M. K. (2015). *Mimarlığın Arzusu: Geç Avangardı Okumak*. (V. Atmaca, & B. Demirhan, Çev.) (2010, 'Architecture's Desire: Reading the Late Avant-Garde') İstanbul: YEM.

- Herzog, J. (1989). La Geometria oculta de la Naturalesa. The Hidden Geometry of Nature. (J. L. Mateo, Dü.) *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme. Geografies. Geographies* , 181/182, 96-109. 14.07.2017 tarihinde Herzog & de Meuron:<https://www.herzogdemeuron.com/index.html> adresinden alındı.
- Herzog, J., & de Meuron, P. (1994.). Poesis-Production, Spain. 1993. New York. (C. C. Davidson, Dü.) *Barcelona Anyway. Symp. Proceedings* , 3, 84-89.
- Herzog, J., & de Meuron, P. (2005). Die Stadt und ihr Aggregatzustand. The City and its State of Aggregation. (G. Mack, Dü.) *Das Gesamtwerk* , 2 (Herzog & de Meuron 1989-1991), 180-181.
- Herzog , J., & de Meuron, P. (2015). Passionate Infidelity. (G. Mack, Dü.) *Das Gesamtwerk* , 2 (Herzog & de Meuron 1989-1991), 182.
- Herzog, J., & de Meuron, P. (2016). 327 *Feltrinelli Porta Volta* . 14.07.2017 tarihinde Herzog & de Meuron: <https://www.herzogdemeuron.com/index/projects/complete-works/326-350/327-porta-volta-fondazione-feltrinelli.html> adresinden alındı.
- Keskin, F. (2002). Problematization and Games of Truth: Michel Foucault's analytics of Constitution of the Subject in Political Modernity. *PhD, Graduate School of Arts and Sciences (Yayınlanmamış Doktora Tezi)* . New York: Department of Philosophy, Columbia University.
- Keskin, F. (2011). Özne ve İktidar. *Özne ve İktidar - Michel Foucault-Seçme Yazılar 2* içinde İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 11-24.
- Kwinter, S. (2002). *Architecture of Time, Toward a Theory of the Event in Modernist Culture*. London: MIT Press.
- Lorenzini, D. (2016). From Counter-Conduct to Critical Attitude: Michel Foucault and the Art of Not Being Governed Quite So Much, *Foucault Studies*, No. 21, pp. 7-21, June.
- Lorey, I. (2006). *Isabell Lorey: Yönetimsellik ve Kendini Güvencesizleştirme Kültür Üreticilerinin Normalleştirilmesi Üzerine* (Ö. Çelik, Çev.), 2 Kasım 2017 tarihinde EIPCP - European Institute for Progressive Cultural Policies: <http://eipcp.net/transversal/1106/lorey/tu> adresinden alındı.
- Megill, A. (2008). Aşırılığın Peygamberleri: Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida (Cilt 02). (T. Birkan, Çev.) (1985, 'Prophets of Extremity') İstanbul: Ayraç Kitabevi.
- Michel Foucault's Collège De France Lectures: 13 Years at the Collège; 13 Seminars at Columbia, (2015-2016).

<http://blogs.law.columbia.edu/foucault1313/> (Son erişim: 09.12.2017 saat 09:00).

- Rossi, A. (2006). *Şehrin Mimarlığı*. (N. Gürbilek, Çev.) İstanbul: Kanat Yayınları.
- Schreiner (2013). Tadao Ando: Conversations with Students, Review. *Pacific Asia Inquiry, Sayı 4, No:1, Fall 2013*.
- Senellart, M. (2013). Derslerin Bağlamı. *Güvenlik, Toprak, Nüfus, Collège De France Dersleri (1977-1978)* (F. Taylan, Çev. s. 323-349). içinde (2004, 'Sécurité, Territoire, Population, Cours au Collège de France 1977-1978') İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları - Kavramlar ve Pratikler 5.
- Taylan, F. (2013). Önsöz; Strateji-Norm Ve Yönetim: 1978 Dersi İçin Bir Güzergah. *Güvenlik, Toprak, Nüfus, Collège De France Dersleri (1977-1978)* (Cilt 451, s. XI-XXVII). içinde İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları / Sosyoloji Dizisi.
- Tschumi, B. (1976). Theory: Architecture and Transgression, *Oppositions , winter; 7, 55-63*.
- Vidler, A. (1976). "Theory: Architecture and Transgression" için Giriş. *Oppositions , winter; 7, 55*.
- Young, R. (2000). *Beyaz Mitolojiler*. (Yıldız C. Çev.) (1990, 'White Mythologies – Writing History and the West') Ankara: Bağlam Yayınları.

DESIGN AS A COUNTER-SUBJECTIVITY [RE-SUBJECTIVITY] PRACTICE

 Duygu OVACIK ÇORUH^a

 Belkıs ULUOĞLU^b

Abstract

Design is understood as a productive activity related to space and objects as the subjects of architecture and as the process of engaging in this activity. Therefore, design practice is discussed as problematizations of objects. However, the spatial construction of cities as the *milieu* of modern people is created not as an external intervention, but by the individual or social practices of subjects. Therefore, questions about the object cause questions about the subject, so it is necessary to evaluate the relationship between the subject and the city. The problematic of this article, which is an attempt to determine the possibility/impossibility of the production of a “new” experience is related to the subject in modern urban conditions. How can individuals who can have very different attitudes depending on value systems reproduce a spatial set of tendencies repeatedly? In this context, the aim of the article is to approach creative design as a critical practice by focusing on subject and object/urban relationality in opposition to practices acting as norm[al]. The article is based on Michel Foucault's theory of modern subjectification related to the question “how?” Design, approached as an experience within the context of subjectification, is associated with the production of a special kind of existence along with “critical attitude” defined as a practice for historical boundaries by Foucault. In this framework, design is considered as the practice in which this critique becomes reality. This critical practice is conceptualized as “counter-subjectivity”.

^a Res. Asst., Erciyes University, duyguovacik@gmail.com

^b Prof., Istanbul Technical University, uluoglub@gmail.com

In this article, “counter-subjectivity” meets a critical practice related to historical normative boundaries. In order to demonstrate the possibility of feasibility of this practice, it is initially necessary to develop ideas about the production of historical normative boundaries. In this framework, modernity is considered a paradox^c in which it is at the center of the subject that the article has progressed gradually through two axes of “subjectification” theory: subjectification (the production of boundaries) and subjectivity (the criticism of boundaries).

First, the determination of subjective experience historically includes the production of normative boundaries and their penetration into human life and value systems, which is related to Foucault's analysis of “governmentality” and “power relations.” In the article, the concept of power is a totality of relationships, including the correlative relationship between people and object/space. In this context, the urban *milieu* is revealed as the space of manipulation for subjectification, and the relation between the modern subject and the city is evaluated to approach the answer to the question “how?” In his theory of subjectification, Foucault reveals the relationship between “self-practices,” namely, between our forms of being and behaving, and historical determination systems of power and knowledge, but at the same time, he analyzes the fact that individuals create themselves as the subject of experience in the practices of recognition and rejection. In other words, historical establishment of the experience reveals that objectivization and subjectification occur in some practices in urban *milieu*. On the other hand, it also reveals that historical normative boundaries are not ultimate. In the article, the possibility of the production of a “new” experience arises in this context. At the point where it eliminates the categorical distinction between the subject and the urban and reveals that historical fact is contingent, this analysis is not an end, but is evaluated as the possibility of other forms of relations we have established with ourselves.

In the second stage, “subjectivity” is approached in relation to “the practices of self.” In the framework of Foucault's historical criticism conceptualized as “critical attitude”, this article focuses on his late texts about the production of different subjectivity such as “the care of the self” (*epimeleia heautou*), “the aesthetics of existence,” “the art of living” (*tekhnê tou biou*), “counter-conduct”

^c This paradox is understood in relation with Foucault's reading of the Enlightenment (Foucault, 2011a), Althusser's thesis of “relative autonomy” (Young, 2000, 109), Matei Calinescu's thought on modernity (Calinescu, 2010, 55) and S. Kwinter (Kwinter, 2002, 34), who aims to “see as modernity as a philosophical problem.”

(*contre-conduite*). Using the framework of these texts, in this article, subjectivity is used to emphasize special characteristics of the acting person. Therefore, the subject is related to its position and only reveals itself in the production of a practice. Design is dealt with as a concrete practice in which subjectivity can be seen with the naked eye. This context requires an effective subject that produces design practice as a responsibility to subjects.

This article attempts to evaluate the spatial practices of the construction of cities in the context of the production of the subject has shaped the basic approach and studies the design process in order to establish both the object, the city, and the intervening subject simultaneously and relationally. Along with this approach, the analysis of the question “how (?)” is related to types of doing that are considered normal and is transformed into the possibility of existence of other practices. At the same time, this is the possibility of the production of design practice, which is evaluated within the field of architecture. In this manner, architecture, as a modern field of knowledge and practice, is a force in the process of historically determining the normative boundaries of subjectification and subjective experience, but at the same time, architecture is evaluated as the field of creation that enables “critical attitude” and “counter-subjectification.” In this context, Michael Hays's “late avant-garde” discourse, the end of the twentieth century is discussed as a special historical moment when the criticism of boundaries emerges in the discipline of architecture. Subjective architectural approaches, evaluated as the results of this historical moment, and the conception and practice of design by Herzog & de Meuron and Tadao Ando specific to the article are treated as the concrete consequences of the attempt to shape and structure their lives and practices by making this the responsibility and effort of the object, which is presented as a “counter-subjectification” practice.

As a reverse reading of the text, particular design practices are a way of transforming our behaviors first and later on, the city and the boundaries of experience, once the relationality of subject and the city is considered. In the context of this establishing relationship, it is necessary to rethink the approach to and tools of the subject's urban space. The possibilities and tools of the probability of design as historical critical practice are the tension and interaction between subjectivity and conditions of *milieu*. In this approach, a kind of becoming introverted or making the self a target means the simultaneous production of a constant subject position, and therefore, excluding conditions and probabilities. Yet, when urban conditions are considered not only spatial,

but also temporal, autism or being mobile means withdrawal and becoming distant from both the *milieu* and subjectivity.

It is possible to practice “counter-subjectification,” which is separated from the normative structure imposed indirectly by “governmental” mechanisms, not by creating a new set of norms, but by a critical attitude. It can be argued that contemporary architecture is composed of the effects of performance and practices. Every quest that does not claim to be ideal architectural practice through the "how" question is a turning point in this sense. From this perspective, architecture is considered ontologically beyond the production of objects for need.

Keywords: Subjectification, Subjectivity, Criticism, Milieu, Design

